

Нана Нарлиева • Драгомир Дарданов

**АНАТОМИЯТА И АНАТОМИТЕ
ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ**

София, 2018

Всички права запазени. Нито една част от книгата не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Нана Нарлиева, Драгомир Дарданов, автори, 2018
© Издателство „Изток-Запад“, 2018

ISBN 978-619-01-0180-2

Н. НАРЛИЕВА
Д. ДАРДАНОВ

Анатомията
и анатомите
през вековете

Съдържание

Предговор	11
-----------------	----

ПЪРВА ЧАСТ.

АНАТОМИЯТА ОТ ДРЕВНОСТТА ДО КРАЯ НА XIX в.

Глава I. Анатомията в страните от Древния изток.....	17
Глава II. Анатомията в Древна Тракия.....	22
Глава III. Анатомията в Древна Гърция.....	28
Глава IV. Александрийска анатомична школа (IV–III в.пр.Хр.)	36
Глава V. Анатомията в Древния Рим	42
Глава VI. Анатомията в Европа през Ранното средновековие (V–XI в.)	51
Анатомията във Византия.....	52
Еклесиастка медицина и анатомия.....	56
Глава VII. Арабска анатомична школа (VIII–XII в.)	70
Глава VIII. Анатомията в Европа през Късното средновековие (XII–XV в.).....	79
Салернска медицинска школа	79
Орденът на хоспиталиерите	87
Първите университети в Европа	92
Разпри между лекари и хирурзи през Средновековието	108
От Средновековие към Възраждане.....	110

Глава IX. Анатомия на доколумбовите народи в Централна и Южна Америка.....	112
Анатомията на майте.....	113
Анатомията на ацтеките.....	114
Анатомията на инките.....	117
Глава X. Анатомията в Европа през XVI в.	120
Възраждането и анатомията.....	121
Анатомичен театър.....	140
Глава XI. Анатомията в Европа през XVII в.	150
Начало на научната революция в анатомията.....	150
Анатомичен музей.....	160
Глава XII. Анатомията в Европа през XVIII в.	173
Борба между идеализъм и материализъм в науката.....	173
Развитие на анатомията в Англия през XVI, XVII и XVIII в.	181
Анатомията в Русия през XVII и XVIII в.....	185
Глава XIII. Анатомията в САЩ през XVIII и XIX в.....	192
Глава XIV. Анатомията в Европа през XIX в.	197
Формиране на основните направления в съвременната анатомия.....	197
Раздели на описателната анатомия.....	211
Глава XV. Развитие на анатомията в страни от Близкия, Средния и Далечния изток.....	213
Анатомията в Персия.....	213
Анатомията в Индия.....	219
Анатомията в Япония.....	223
Анатомията в Османската империя.....	230

ВТОРА ЧАСТ.
ЗАБРАВЕНИТЕ АНАТОМИ

Тадео дели Алдероти (1210–1295)	240
Мондино де Луци (1270–1326).....	242
Анри де Мондевил (1260–1320)	245
Ги дьо Шолиак (1300–1368)	248
Алесандра Джилиани (1307–1326)	251
Антонио дел Полайоло (1433–1498)	253
Алесандро Бенедети (1450–1512)	255
Якопо Беренгарио да Карпи (1460–1530)	258
Алесандро Акилини (1463–1512)	261
Жак Дюбоа-Силвиус (1478–1555).....	263
Маркантонио дела Торе (1481–1511).....	265
Николо Маса (1485–1569)	267
Франсоа Рабле (1494–1553)	270
Йохан Дриандер (1500–1560).....	273
Йохан Гюнтер фон Андернах (1505–1574).....	274
Гийом Рондьоле (1507–1566)	276
Джовани Филипо Инграсиа (1510–1580)	279
Джон Кайус (1510–1573)	281
Мигел Сервето (1511–1553)	283
Амато Лузитано (1511–1568).....	286
Матео Реалдо Коломбо (1516 –1559)	288
Гаспаре Талякоци (1545–1599)	291
Джулио Касерио (1552 –1616).....	293
Марко Аурелио Северино (1580–1656).....	297
Говард Бидлоо (1649–1713).....	299
Хъмфри Ридли (1653–1708)	301
Уилям Чизълдън (1688–1752)	303
Йохан Адам Кулмус (1689–1745).....	305

Жан-Жозеф Сю-старши (1710–1792)	307
Лаура Мария Катерина Баси (1711–1778).....	309
Анна Моранди Манцолини (1714–1774)	311
Мари-Маргьорит Биерон (1719–1795).....	313
Оноре Фрагонар (1732–1799).....	315
Паоло Маскани (1752–1815)	317
Мария Магдалена Петрачини (1759–1791).....	319
Франсоа Карло Антомарки (1780–1838).....	320
Адолф фон Ла Валет – Сент Джордж (1831–1911).....	323
Луи-Юбер Фарабьоф (1841–1910).....	325
Томас Дуайт (1843–1911).....	327
Вера Михайловна Данчакова (1879–?)	329

ТРЕТА ЧАСТ.

НАСОКИ В РАЗВИТИЕТО НА МАКРОСКОПСКАТА АНАТОМИЯ ПРЕЗ ХХІ в.

Бъдещето на обучението по макроскопска анатомия и трупните дисекции	335
Снабдяването с трупен материал	339
Запазване и развитие на анатомичните кадри	342
Структуриране на учебните програми.....	345
Клинична анатомия – методи на преподаване и тенденции за бъдещи научни изследвания.....	348
Анатомия и образна диагностика.....	350
Философско-етични аспекти на обучението по анатомия.....	352
Заключение	355
Библиография	357

„Nosce te ipsum“ (Опознай себе си)
— надпис на Аполоновия храм в Делфи —

„Nulla medicina sine anatomia“ (Няма медицина без анатомия)
— латинска поговорка —

„Този, който не знае история, е обречен да я повтаря“
— Едмънд Бърк —

Предговор

През цялата си хилядолетна история анатомията е играла решаваща роля за всички области, които се включват в понятието медицина. На нея са се базирали всяко клинично изследване, всяка диагностична стратегия и всяка терапевтична парадигма. Днес анатомията отново е в основата на изключително важните съвременни диагностични технологии, изучаващи живото тяло – ехографията, компютърната, магнитно-резонансната и позитронно-емисионната томографии, както и на виртуалната триизмерна реконструкция. Анатомията винаги е била и остава постоянен и устойчив мост между фундаменталните биомедицински дисциплини и клиничната медицина.

Тази книга е посветена на **Анатомията на човека** (Макроскопска анатомия), на нейната дълга и драматична история и на хората, които са осъществили прогреса ѝ – **анатомите**. Терминът анатомия води началото си от гръцката дума *anatome* (ἀνατομή) – разсичане, разчленяване, която произлиза от глагола *anatemno* (ἀνατέμνω) – разрязвам. И от латинския глагол *anatomē*, означаващ разрязвам цялото на части. Анатомията на човека е наука (част от по-общата наука Морфология, включваща още Зооанатомия и Фитоанатомия), която дава систематично описание на формата, устройството, разположението и топографските взаимоотношения на частите и органите на тялото.

Книгата се състои от три части. В първата част, озаглавена „**Анатомията от древността до края на XIX в.**“, проследяваме хронологично развитието на макроскопската анатомия от праисторически времена до провеждането на научно-техническата революция в Европа през XIX в., по което време вече са открити и описани почти всички макроскопски анатомични обекти. Като всяка наука и анатомията има своите славни и своите сенчести страни. Славни – защото е създала научен и езиков фундамент на клиничните дисциплини, а днес помага

на съвременната напреднала медицина да се преориентира от патологията и болестта към превенцията и профилактиката на здравето. Сенчести – защото от зората на своето съществуване почти до средата на XX в. анатомията е използвала труповете на осъдени на смърт престъпници или хора, озовали се по една или друга причина извън обществото; заради аморалния начин, по който понякога се е сдобивала с трупен материал за обучение и изследвания (чрез разкопаване и оскверняване на гробове, незаконен трафик на тела и продажба на тленни останки) и заради кървавите спектакли в средновековните анатомични театри, продължили няколко столетия.

„Тъмните векове“ е израз, използван често, за да изрази слабото ни познаване и още по-слабото ни разбиране на историята, в конкретния случай историята на анатомията преди Възраждането. Не всичко тогава е било тъмно. И в здрача на Средновековието са трупани анатомични знания, лекари работели усърдно, пишели и превеждали трактати, лекували тежките рани на храбри воители, борили се с епидемии от лепра, чума и едра шарка и много често за проявеното себеотрицание са заплащали с живота си.

В историческата книжнина най-оскъдна е информацията за начина и методите на обучението по макроскопска анатомия и по-точно за историята на анатомичните дисекции, правени с учебна или с научна цел. Затова нашето желание беше:

- да хвърлим повече светлина върху „тъмните векове“ на анатомията, за да се сложи край на широко използваното клише Гален – Авицена – Везалий, с което се прескачат цели столетия и се пропускат изключително важни събития; постарахме се да запълним този вакуум с исторически факти и личности, играли важна роля за развитието и утвърждаването на анатомията не само като учебен предмет, но и като наука;
- да опишем по-подробно онези периоди от историята на анатомията, за които не знаем почти нищо или знаем обидно малко – за началото и развитието на анатомията в Персия, Индия, Византия, Япония и Османската империя; да разгледаме подробно съществувалите през Средновековието еклесиастска медицина, Шартърска и Салернска медицинска школа; да изложим в детайли създаването, начините на преподаване и обучението по анатомия в първите европейски университети; да разкажем за дейността на анатомичните театри и музеи;
- да предоставим сведения за нивото на медицината и степента на анатомичните знания по време на кръстоносните походи през XII–XIV в. и в доколумбовите общества в Средна и Южна Америка през XV–XVI в.;
- да припомним, че мощен стимул за своето развитие анатомията получава през XIV–XVI в. от изкуството на Възраждането; имената на Леонардо, Микеланджело, Дюрер, Полайоло, Веронезе, Бандинели и Рембранд завинаги

ще останат записани в нейната история; със своя огромен талант великите художници превръщат човешкото тяло (анатомията) в изкуство, а големите ренесансови анатоми – Везалий, Коломбо, Еустахио, Фалопио, Видиус, Аранци и много други, издигат науката за изучаване на човешкото тяло до нивото на изкуство; точно това изкуство трябва да бъде овладяно от всеки студент по медицина, от всеки специалист по хирургия, от всеки уважаващ себе си лекар, тъй като човешкото тяло в цялата си сложност и хармония ще бъде неговият ежедневен обект на работа, неговото поле на себеизява, неговият инструмент за осъществяване на амбиции и творчески мечти.

В обширните съвременни дискурси по история на медицината на анатомията се отрежда твърде скромно място за сметка на клиничните специалности. През последните години даже се забелязва трайна тенденция да се редуцира хорариумът по анатомия в учебните планове по специалността хуманна медицина, за да се освободят часове за клиничните и свободно избираемите дисциплини. С настоящата книга правим опит да реабилитираме макроскопската анатомия, която не заслужава подобно пренебрежително отношение и маргинализация не само защото и днес правилото „Nulla medicina sine anatomia“ важи с пълна сила, но и заради нейната упорита вековна борба да наложи своите обективни методи на изследване (дисекции и просекции), заради понесените многобройни страдания и евристичния възторг на поколения анатоми и най-вече заради силното влияние, което е оказвала в миналото и продължава да оказва върху всички останали медицински науки и днес, във времето на високите технологии.

Във втората част на книгата, наречена „**Забравените анатоми**“, представяме биографичните портрети на четиридесет анатоми, живели и работили по различно време, чиито имена някога са били много известни, но сега са забравени, тъй като не са свързани с откриване на определени анатомични структури. Животът на много от тях е богат на произшествия и пълен с напрежение. Духът на безпокойство и жажда за познание са владеели тези хора, посветили живота си на изучаването на човешкия организъм. Постарахме се да изчистим праха, наслоил се върху техните имена, и те заблестяха със собствена светлина, също като имената на знаменитите им колеги, които всички познаваме.

В третата част „**Насоки в развитието на анатомията през XXI в.**“ обсъждаме бъдещето на макроскопската анатомия във всички нейни аспекти и перспективите за развитието и изучаването ѝ през XXI в.

Изразяваме нашата искрена благодарност на член-кореспондент Йордан Йорданов, д.м.н. от Института по експериментална морфология и антропология с музей при БАН, който ни предостави материали и снимки от личния си архив за живота, бита, традициите и медицинските постижения на тракийските племена, обитавали в древността нашите земи, както и на средновековните българи.

Сърдечно благодарим на проф. Мария Иванова Чучкова, д.м.н., че сподели с нас интересни подробности от живота на великия си прародител – Ян Евангелиста Пуркине, както и на проф. д-р Николай Димитров за сведенията относно преподаването по анатомия и снабдяването с трупен материал в Нигерия. Особено сме задължени на нашия рецензент проф. д-р Виктория Радева, д.м.н. за търпението, с което изчете работното копие на книгата, за уместните критични забележки, за граматическите корекции и точните преводи на някои латински термини и най-вече за нейните ценни идеи, допълнения, препоръки и оказаната ни морална подкрепа.

Благодарим на г-н Любен Козарев и екипа на издателство „Изток-Запад“, които със своя труд направиха възможно тази книга да стигне до читателите.

Авторите